ÜNİTE 9

XIX. Yüzyıl: Aydınlanma'ya ve Sanayi Devrimine Tepkiler, Diğer Akımlar

Amaçlar

- Aydınlanma ve Sanayi Devrimine karşı 19ncu yüzyılda oluşan tepkileri kısa ve ana hatlarıyla öğrenciye vermek.
- 19ncu yüzyılın liberalizm, sosyalizm, Darwincilik gibi önemli düşünce akımlarını siyasal ve sosyal sonuçlarıyla birlikte özetlemek.
- 19ncu yüzyılın önemli sosyal, siyasal ve kültürel gelişmelerinin ana hatlarını çizmek.

İçindekiler

- Akıl Çağına Tepki
- Liberalizm
- Sosyo-Ekonomik Düzene Karşı Radikal Tepkiler: Sosyalizm ve Komünizm
- Darwincilik ve Etkileri
- 19 ncu Yüzyılda Bilimsel Gelişmeler
- Demokraside Gelişme: İngiltere Örneği
- Siyasal Gelişmeler: Emperyalizm
- Özet
- Değerlendirme Soruları
- Yararlanılacak Kaynaklar

Öneriler

- Öğrendiğiniz tepki akımların, daha önceki 7. ve 8. ünitelerde öğrendiğiniz düşüncelerle ne tür bir zıtlık ve benzerlik içinde olduğunu düşünüp tartışınız.
- Bu çerçevede, hangi düşünce akımının daha önceki ünitelerde incelenen hangi ilke ve düşünceye paralel ya da zıt olduğunu açık ve seçik olarak belirleyiniz.

1. AKIL ÇAĞINA TEPKİ: ROMANTİZM (1800-1830)

18nci yüzyıl sonlarından itibaren Avrupa'da Akıl çağına ve onun temel düşüncelerine karşı Romantizm olarak bilinen bir tepki oluşmaya başladı. Romantik tepki birçok biçimler almasına karşın (dinsel, felsefi, edebiyat, sanat) bunların ortak noktası "saf aklın açık seçik doğruları"na karşı çıkmasıdır. Romantizm, insanın rasyonel yanına karşı, duyguları, hayal gücünü, sezgilerimizin gücünü vurgular. Doğa Romantiklere göre Akıl çağı'nın soğuk, mekanik yasalara tabi düzeni değil, güzel, duygusal, sezgi ile anlaşılan bir varlıktır. Kültür de romantiklere göre organik-genetik, canlı bir varlıktır; insan ruhunun dışa yansımasıdır. Bireycilik, romantizmin vurguladığı bir başka önemli düşüncedir.

1.1. Dinci Romantizm: Pietizm

Aydınlanma çağının din görüşü olan Deizm'e (Bkz. ünite 7) karşı romantik düşünürler, özellikle Almanya'da Pietizm'i geliştirdiler. Bu görüş Luther'ci biçimciliğe ve Deizm'in akılcı din görüşüne karşı çıkar. Tanrı onlara göre evreni yaratan soyut bir "ilk neden" değil, imana dayanan, geleneği, doğa üstünü ve mistisizmi içeren bir varlıktır.

Pietizm, Rönesans'ın dinci hümanizmasına benzer biçimde İncil'in ve İsa'nın özgün öğretisine dönüşü savunur.

1.2.1. Romantik Edebiyatın Öncüleri: Schiller ve Goethe

18nci yüzyılın sonlarında Almanya'da dinamik bir kültürel ortam oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde Alman yazarlarının en büyüklerinden Schiller ve Goethe 19ncu yüzyıl Romantizmine öncülük etmişlerdir. Johann Christopher Friedrich von Schiller (1759-1805) felsefeyi ve tarihi düzyazı ve şiire döken büyük bir ahlakçı ve idealisttir. **Soyguncular** (1799) ve **Wilhelm Tell** (1804) adlı oyunlarında Schiller, bireyciliği ve bireysel özgürlüğü tutkulu bir biçimde ifade eder. **Wilhelm Tell** oyununda, Avusturya'nın baskısından kaçan bir İsviçreli kahramanın öyküsü anlatılır. Oyun aslında despot yönetime karşı bir özgürlük mücadelesinin canlı bir betimlemesidir.

Johann Wolfgang Goethe (1749-1832) Alman edebiyatının ve uygarlık tarihinin en büyük isimlerinden birisidir. Goethe'nin **Werther'in Acıları** (1744) adlı otobiyografik romanı, umutsuz bir aşk nedeniyle intihar eden bir genç adamın öyküsünü anlatır. Werther'in öyküsü, o zamanki Avrupa'nın fırtınalı ve baskılı yaşamında duygusal ve hassas bir insanın hissettiklerini ifade eder. Goethe bu bağlamda roman türünde Romantizm öncüsü sayılır. Gotehe'nin başyapıtı ise

1790-1832 arasında yazdığı **Faust**'dur. Eski bir Alman destanından kaynaklanan öyküde, yazgısından hoşnut olmayan bir düşünür olan Faust, Mefistofales (şeytan) ile bir anlaşma yapar. Bu anlaşmaya göre Faust yirmi dört yıllık zevk ve sefa dolu bir gençliğe karşılık ruhunu şeytana satar. Ancak sonunda hedonist (hazcı, haz almaya dayanan) yaşamını reddedip kendini insanlara hizmete adayarak ruhunu kurtarır. Goethe bu öykü aracığıyla insan ruhunun yargılanışı ve zafer kazanışının eşsiz bir felsefi yolculuğunu okuyucuya tattırır. Eserin teması romantizimin ana fikirleriyle uyum halindedir: Goethe insanlardan sadece zihinsel değil, bedensel ve ruhsal tüm deneyimleri ile bir bütün olarak yaşamalarını ister. Goethe ayrıca bu kişilik bütünlüğünün, hümanist bir tavırla, insanını ait olduğu ulusun ve toplumun iyiliği ile kaynaşması gerektiğini savunur.

Edebiyat eleştirmenleri, Goethe'nin bu eseriyle, evrensel hümanizma düşüncesine gelmiş geçmiş en büyük katkılardan birini yaptığı konusunda birleşirler.

1.2.2. Romantik Edebiyat

19 ncu yüzyılın başlarında romantizm edebiyatta, hepsinin temel hedefi "yerleşik değerlere karşı çıkmak" olmak üzere, birçok biçim almıştır. Bunlardan birisi, ortaçağların folklorik balad türü ve diğer edebiyat türlerini yeniden canlandırma çabasıdır. Bir diğeri, Fransız romancı Victor Hugo (1802-1885) türü ortaçağ yaşam biçimine tepkidir. Hugo'nun **Notre Dame'ın Kamburu** adlı romanı bu türün bir örneğidir.

Romantik şiir, 19ncu yüzyılda doğa tutkusu üzerine yoğunlaşır. Fransız lirik şiiri, Alphonse de Lamartine (1790-1869) ile birlikte klasik stilden romantik stile dönüşmüştür. İngiltere'de William Wordsworth (1770-1850) ve Samuel Taylor Coleridge'un (1772-1834) birlikte yazdıkları **Lirik Baladlar** (1798) adlı şiir kitabında şiir, "güçlü duyguların kendliğinden ortayı çıkışı ve sözcüklere dökülüşü" olarak tanımlanır. Bu tanım aslında klasik şiir görüşüne bir başkaldırı niteliği taşıyordu. Bu şairler doğanın akıl yoluyla değil, sezgi ile kavranabileceğini savunuyorlardı. Coleridge, romantik şiirin bir başka yönünü, doğaüstü ve egzotik olanı da işlemiştir. Coleridge'in insan deneyiminin rasyonel olmayan, irrasyonel yönlerini vurgulayışı Freud ve diğer modern psikologların görüşlerine öncülük eder niteliktedir.

1.2.3. Romantik Edebiyat, Felsefe ve Milliyetçilik

19ncu yüzyıl romantik edebiyatı bir grup yazarın kaleminde, çağın bir başka güçlü eğilimi olan milliyetçilik duygularıyla birleşiyordu. Bu tür romancıların en önemlilerinden birisi Rus yazar Alexander Puşkin'dir.

Puşkin roman konuları olarak Rus halk masal ve efsanelerini seçer. **Eugene Onegin** (1831) adlı romanı güçlü milliyetçilik duygularının bir ifadesidir. Puşkin eserlerinde Napeleon sonrası Avrupa'da ortaya çıkan despotluğu ve gerici hareketleri eleştirir.

Milliyetçilik duyguları bazı felsefecilerin eserlerine de yansır. Bunların en önemli örneğini Alman filozof Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) oluşturur. Hegel'e göre tarih, ilkel içgüdüsel güçlerin yerini akıl ve özgürlüğün güçlerine bıraktığı bir evrim sürecidir. Bu akıl ve özgürlüğün gücü de kendini devletin gücü olarak ifade eder. Hegel Prusya devletinin bu gücü en güzel bir biçimde temsil ettiğine inanıyordu.

1.3. Romantik Müzik

19 yüzyıl, müzik alanında önemli değişmelere sahne oldu. Romantik akımın güçlü duyguların ifade aracı olarak vurguladığı klasik tarz menuet, sonat, oda orkestrası türleri artık yetersizdi. Romantik müzik bu tür klasik biçimleri, Alman müzik dehası Ludwig van Beethoven (1770-1827) ile aştı. Beethoven klasik stilin orantı ve uyum kuralını korumakla birlikte, müziğe yeni armoniler katarak biçimsel esneklik getirdi. Bu da orkestra türü senfonik müziği geliştirdi.

Beethoven'in başlattığı müzik devrimini diğer romantikler sürdürdü. Johannes Brahms (1833-1897), 19ncu yüzyılın ikinci yarısının en büyük senfoni bestecisidir. Diğer pek çok romantik besteci içinde en önemlileri Chopin, Schubert, Listzt ve Çaykovski'dir.

19ncu yüzyılda opera besteleri de romantik ve milliyetçi, duygulardan etkilendi. Alman besteci Richard Wagner (1813-1183) bu tür romantik ve milliyetçi duyguları birleştirir nitelikte operalar besteledi. Giuseppe Verdi (1813-1901) 19ncu yüzyılın en büyük İtalyan bestecisi olarak bilinir.

18nci ve 19ncu yüzyılın toplumsal ekonomik ve siyasal dönüşümleri sonucunda müzik artık asiller sınıfının tekelinden çıkmış ve orta sınıfın kültürel eğlence biçimi haline gelmeye başlamıştır. Halk konserleri, opera binaları, konser salonları, müzik festivalleri, müzik beğenisini halk kitlelerine taşımıştır.

2. LİBERALİZM: ORTA SINIFIN ZAFERİ

"Liberalizm" Avrupa'da 1830 lardan başlayarak orta sınıf değerleriyle özdeşleşmiş bir kavramdır. Liberalizm insanın şerefli ve mutlu bir yaşam sürdürme hakkının doğal bir hak olduğunu vurgular. Aydınlanma felsefesinin bir devamı olan Liberalizm, kanun egemenliğini, özgür basını, laikliği ve din özgürlüğünü savunur. Ancak liberalizm bu özgürlüklerin ve hakların elde edilmesi için şiddet ve devrim yolunu reddeder. İnsan hakları, liberallere göre parlamenter kurumlar aracığılıyla gerçekleştirilen reformlar yoluyla gerçekleştirilmelidir. Aydınlanma felsefesinin soyut bir ideal olarak işlediği "insan" kavramını somut "birey" düzeyinde vurgulayan liberalizm, ekonomik alanda orta sınıf çıkarlarını destekler. Sanayi devrimi sonucunda zenginleşen burjuvazi, fabrika sisteminin ulusun çıkarlarına hizmet ettiği görüşündeydi. Liberal görüş, işçilerin fakirliğini onların tembelliğine ve ahmaklığına yorar. Devletin, işçilerin ve fakir halkın durumunu düzeltmek için müdahale etmesi, liberalizmin bu klasik biçimine göre yanlıştır. Ancak burada hemen belirtmek gerekir ki liberalizmin 20nci yüzyılda anlamı değişecek ve bu kavram, sosyal devlet ve sosyal refah anlayışları çerçevesinde devletin sosyal adaleti sağlayacak müdahalelerini içine alacaktır.

Klasik liberalizmin, ekonomi alanında "liberal ekonomist" olarak adlandırılan düşünürlerlerden etkilendiğini görüyoruz. Ekonomik liberalizmin temel görüşleri şunlardır:

- **Laissez-faire.** Bu öğretiye göre devletin ekonomiye müdahalesi mümkün olduğu kadar az olmalıdır. Hükümetler iş hayatına, eğitime, kamu sağlığına vb. müdahale edecek kanunlar çıkaramaz.
- **Serbest ticaret.** Bu ilkeye göre hükümet gümrük vergileri koyamaz. Her ülke üretebildiğinin en iyisini üretir, üretemediğini de dışarıdan alır. Uzun dönemde en iyi işleyen sistem budur.
- **Sözleşme özgürlüğü.** Bireyler kanunlarla sınırlanmadan pazarlık ve sözleşme yapma özgürlüğüne sahiptir. Bunun anlamı, işveren ve işçilerin hükümet ya da işci sendikalarının müdahalesi olmadan "özgür" biçimde sözleşme yapmalarıdır.
- **Serbest rekabet.** Bireyler kendi çıkarlarını korur, kar amacıyla çalışır, iş kurar ve ekonomiye katkıda bulunursa bu, toplumun genel çıkarına da uygun olur. Bir başka ifadeyle, bireyin çıkarı ile toplumun çıkarı arasında bir karşıtlık yoktur. Bu nedenle rekabetin serbest ve devlet müdahalesi olmadan yapılması gerekir.
- **Ekonomik bireycilik.** Her birey başkasına zarar vermemek koşulu ile malı üzerinde istediği gibi tasarruf hakkına sahiptir.
- **Doğa yasası.** Ekonomi de herşeyde olduğu gibi doğal yasalara bağımlıdır. İnsanların ezilmesi, acı çekmesi bile arz talep yasası gibi yasaların doğal sonucudur. Bu yasalara

müdahale etmemek gerekir.

3. SOSYO-EKONOMİK DÜZENE RADİKAL TEPKİLER: SOSYALİZM VE KOMÜNİZM

Yukarıda incelediğimiz tutucu tepkiler ve akımlar yanında, 19yüzyılda sanayileşme sonucu ortaya çıkan kapitalist düzenin bozuk yönlerini eleştiren radikal sosyalist ve komünist tepkiler de oluşmuştur.

3.1. Sosyalizmin Tanımı

19ncu yüzyıl sosyalistlerinin ortak çıkış noktaları, özel mülkiyet hakkına karşı olmaları ve bütün üretim araçlarının halkın, kamunun malı olması gerektiği düşüncesidir.

Sosyalistlerden bir grubu bu amacı barışcıl yollardan, düzenin kurallarına uyarak, bir kısmı da şiddet ve devrim yoluyla gerçekleştirmeyi amaçlıyordu.

19 ncu yüzyıl sosyalistleri ile komünistleri bugünkü mirasçılarından daha yakın görüşlere sahipti. Bugün sosyalistler sadece temel sanayi kollarının devlete ait olmasını savunurlar. Ayrıca, 19 ncu yüzyıl sosyalistlerinin o zaman için "radikal" sayılan pek çok düşüncesi, bugünkü demokratik sürecin doğal parçası haline gelmiştir. Bu düşünceler arasında herkese eşit oy hakkı, herkesi parasız eğitim, adil vergi düzeni gibi düzenlemeleri sayabiliriz.

3.2. Ütopik Sosyalizm

Saint Simon, Fourier ve Robert Owen gibi ütopik sosyalistler Aydınlanma düşünürlerinin fikirlerini benimseyip geliştirmişler ve bu düşünceler açısından sanayi sonrası toplumu eleştirmişlerdir. Onlara göre insanların çektikleri sıkıntılar ve sanayi toplumunun bozuklukları aslında liberalizmin ileri sürdüğü gibi "doğal" değil, yapay, kısacası ortamdan doğan düzensizliklerdir. Akıl bu sorunların üstesinden gelebilir. İnsanlar arasındaki bu yapay eşitsizlikleri, yine insanlar akıllarını kullanarak giderebilirler. Bu düşünürlerin "ütopyacı" olarak adlandırılmasının nedeni, onların sosyalizmin uygulamada ideal toplumu gerçekleştirebileceği varsayımlarıdır. Bu düşünürler, "insanların kardeşliği" ilkesinin doğal bir yasa olduğuna inanır, işbirliğine, üretim

araçlarının ortak mülkiyetine ve paylaşmaya inanan topluluklar oluşturmayı amaçlar.

3.3. Karl Marx ve Komünizm

Alman düşünür Karl Marx (1818-1883) **Das Kapital** adlı eserinde kendi geliştirdiği sosyalizme "bilimsel sosyalizm" adını vermektedir. Marx'ın bilimsel sosyalizmi şu doktrinlerden oluşur.

■ **Ekonomik determinizm**. İnsanlık tarihinin ekonomik açıdan bir yorumu olan bu doktrine göre, bütün "üst yapı" kurumlarını (hükümet, hukuk, siyaset, kültür, din, sanat, politika, felsefe vb.) "alt yapı" başka deyişle ekonomik ilişkiler belirler. Tarihte değişen herşey, üretim yöntemlerindeki ve üretilen malların paylaşımındaki değişmelerden kısacası üretim ilişkilerinden kaynaklanır.

■ **Diyalektik maddecilik.** Marx, belirleyici ekonomik koşulları, açıklamak amacıyla Hegel'in diyalektik kuramını kullanır. Hegel'e göre herşey bir değişme ve gelişme süreci içindedir. Tarihten olan herşey bu sürecin bir parçası olup zorunlu, mantıksal ve belirlidir. Tarih, peşpeşe gelen kültürel dönemlerden oluşur. Her dönem belli bir düşüncenin hakimiyetindedir. Belli bir düşünce zorunlu işlevini yitirdiğinde yerini zıt bir ideye bırakır ve bu böylece sürer. Özcesi, bir "tez", ona meydan okuyan bir "antitez" vardır ve bunların aşılması ile bir "sentez" oluşur.

Hegelin diyalektiği idelerin zıtlığından yola çıkar. Marx ise bu diyalektik zıtlığın maddesel koşullardan yani üretim yöntem ve ilişkilerindende kaynaklandığını söyler. Böylece Hegel'in diyalektik kuramı Marx'ın diyalektik maddecilik kuramına dönüşür. Buna göre her ekonomik sistem (tez) kaçınılmaz olarak yeni ekonomik koşullara (antitez) yol açar. Bu koşullar öncekinden farklı üretim yöntem ve ilişkileri içerir. Bu iki tür ekonomik yapının çatışmasından yeni bir ekonomik sistem (sentez) ortaya çıkar. Örneğin bu kurama göre feodalizm (tez), burjuva toplumuna ve ekonomik ilişkilerine (antitez) dönüşür. Burjuva toplumu da sınıfsız bir topluma, komünizme (sentez) yol açar.

■ **Sınıf mücadelesi.** Marx, diyalektik maddecilik kuramından, sınıf mücadelesi kuramına geçer. Marx'a göre, tarih bir sınıf mücadelesinden ibarettir. Eskiden sınıfların mücadelesi, özgürköle, serf-derebeyi vb. arasında oluyordu. 19 ncu yüzyılda ise burjuva (tez) ve proleter sınıf (antitez) arasında sürüyor. O halde, Marx'a göre bu iki sınıfın mücadelesinden bir sentez oluşarak "sınıfsız toplum" ortaya çıkacaktır.

■ **Artık değer kuramı**. Zenginlik, malların değerinden (satış fiyatı) kaynaklanır. Bu değer onu üreten işçi tarafından yaratılır. Ancak işçi yarattığı değerin çok az bir kısmını alabilir. Gerisi kapitalist tarafından alınır. İşte işçinin eline geçen ile malın satış değeri arasındaki fark "artık değeri" oluşturur. Artık değer kira, kâr ya da faiz biçiminde olabilir. Ancak her ne biçimde olursa

olsun artık değer, Marx'a göre kapitalistin üretmediği bir mal üzerinden aldığı haksız değerdir.

■ **Komünizm.** Diyalektik, sınıf mücadalesi ve ekonomik determinizm doktrinleri ile ortaya konulan, Marx'a göre, komünizmin kaçınılmazlığıdır. Kapitalist toplumda serbest rekabet sonucu orta sınıf yok olacak ve toplum proleter sınıf ve kapitalist sınıf (azınlık) olarak ikiye ayrılacaktır. Marx'a göre bu sonuç, kaçınılmaz olarak sınıf çatışmasına ve burjuva toplumunun yok olmasına (devrime) yol açacaktır.

3.3.1. Marxizme eleştiri

Marx'ın yukarıda özetlediğimiz düşüncelerine karşı diğer eleştirilerin yanında, gerçekleştirilen iki önemli eleştiri şudur:

■ Birincisi, Marx sınıf mücadelesinin dünyanın her yerinde işçileri birleştireceğini düşündü. Bu Marx'ın çok güçlü olan Milliyetçilik duygularının önemini hiç düşünemediğini gösterir. Marx ayrıca işçi sınıfının, güçlü sendikalaşma hareketi sayesinde yaşama ve çalışma koşullarının yükselişini, sonuçta da sınıf çatışmasının azalışını öngöremez.

■ İkinci olarak felsefi açıdan Marx'ın düşünce sistemi içinde şu çelişki eleştirilir: Marx, diyalektik değişme sürecinin tüm tarihsel değişimi açıkladığını ileri sürer. Ancak Marx bu değişim sürecinin proleter işçi sınıfının hakimiyeti sonucunda ortaya çıkan aşamasının neden sonsuza kadar durması gerektiğini açıklamaz.

■ Marx'ın Avrupa'nın sosyal ekonomik ve siyasal yaşamı üzerine etkisi büyük olmuştur. Her yerde kurulan sosyalist işçi örgütleri ve partiler, demokratik hükümetler üzerine baskı yaparak, kitlelerin yararına olan sosyal ve ekonomik kanun ve düzenlemelerin yapılmasın dolaylı bir biçimde de olsa katkıda bulunmuşlardır.

4. DARWIN VE ETKİLERİ

İngiliz bilimadamı Charles Darwin'in (1809-1882) düşünceleri 19ncu yüzyıl sonları ve 20nci yüzyıl başlarında Avrupa'da her alanda - siyaset, ekonomi, psikoloji, din vb. etkili olmuştur.

4.1. Evrim Kuramı

Darwin, **Türlerin Kökeni** (1859) ve **İnsanın Türeyişi** (1871) adlı eserlerinde evrim kuramını

geliştirdi. Darwin "doğal seçme" ya da "doğal ayıklanma" yoluyla canlıların nasıl evrim geçirdiğini şöyle açıklar: Bütün canlılar arasında sürekli bir yaşam savaşı vardır. Doğanın koşulları na daha iyi uyum sağlayacak biçimde değişiklik geçiren canlıların bu savaşı kazanarak ayakta kalma olasılığı daha fazladır.Besinini daha kolay sağlayan ve düşmanlarından korunma yollarını bulan canlılar bu özelliklerini genetik yolla döllerine de aktararak soylarını sürdürürken, aynı ortamda böyle yapamayan diğer vanlılar doğal ayıklanma ile yok olur.

Darwin'in "evrim" kavramı gelişmeyi içerir. Bu gelişme alttan üst düzeye, basitten karmaşığa geçişi ifade eder.

19ncu yüzyıl sonlarında geniş yankılar uyandıran evrim kuramı bütün Avrupa'da ve Amerika'da, özellikle de din ve bilim çevrelerinde büyük bir tepkiyle karşılandı. Tanrı'nın yeryüzünü ve tüm canlıları bir haftada bugünkü biçimiyle yarattığına inananlar, türlerin yavaş yavaş doğduğunu, geliştiğini ve yok olduğunu kutsal gerçeklere saldırı olarak ele alıyorlardı.

4.2. Evrim Kuramının Toplumsal Ekonomik Etkileri : Toplumsal Derwincilik

"Toplumsal Darwincilik" Darwin'in evrim kuramını toplumsal ve ekonmik olgulara uygulayan düşünceye verilen addır. Bu görüşü savunan düşünürler, toplumda **rekabet** olgusunun önemini vurgularlar. İnsan türü, kendisinden daha aşağı türdeki canlılarla mücadelesinde başarılı olmuş, onları hakimiyeti altına almıştır. Aynı biçimde, insanlar arasında da bir rekabet vardır. Bu rekabet para ve şöhret için rekabettir. Rekabetin değişik biçimleri, büyük iş adamları, politikacılar ve her alanda lider kişileri ortaya çıkarır.

Ekonomik alanda toplumsal Darwincilik, "laissez-faire" öğretisinin **bireyciliğini** bir doğa yasası haline getirir: Bu görüş çok çalışmayı ve mücadeleyi rekabetin temeli olarak alır. Tembelliğe, aptallığa ve hayırseverliğe yer yoktur. Zenginden alarak fakire vermek evrimin doğal yasasına aykırıdır. Eşitsizlik ve rekabet toplumun ilerlemesini sağlayan güçlerdir.

İngiliz sosyolog Herbert Spencer (1820-1893) yukarıda ele alınan toplumsal Darwin'ci görüşün en önemli temsilcisidir. Spencer'e göre ortama en çok uyum sağlayan insan ise en başarılı, en az uyum sağlayan en başarısız olur.

Spencer rekabeti önleyici her türlü **müdahaleye karşıdır**. Ancak hayırseverlik ona göre, insana özgü güzel bir erdemdir. Bu erdem, insan evriminin ne kadar üst düzeye geldiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

Siyasal düşünce alanında toplumsal Darwin'cilik **ırkçı kuramlara** zemin hazırlamıştır. Bu görüşlere göre, üstünlük mücadelesi yalnız insanlar arasında değil aynı zamanda uluslar,

ırklar arasında da sürer.Savaş sonucunda yenen yaşamaya, yenilen ise yok olmaya mahkumdur.

5. BİLİMSEL GELİŞMELER

5.1. Doğabilimlerde Gelişme ve Bilimsel Buluşmalar

19ncu yüzyıl sonları ve 20nci yüzyıl başları doğabilimlerde devrimci gelişmelere sahne oldu. Biyolojide Darwin'in görüşleri yanında fizikte termodinamik ve elektrodinamik alanında yeni buluşlar yapıldı.

- Alman fizikçi Roentgen "X" ışınını buldu. Fransız Pierre ve MarieCurie radyosyonu keşfettiler.
- Tıpta Fransız Louis Pasteur hastalıklara mikropların neden olduğunu (mikrop kuramı) buldu.

Bilimsel gelişmelerin yanında, teknoloji alanında da 19ncu yüzyıl sonları ve 20nci yüzıl başları önemli gelişmelere sahne olur.

- Amerika'da Henry Ford araba üretiminde "montaj hattı" yöntemini buldu. Böylece araba üretimi ucuzlayarak kitlelerin talebi hızla karşılandı.
- Alman mühendis Rudolf Diesel, benzinle değil ham petrolle çalışan bir motor yaptı. Dizel motorları özellikle lokomotif, elektrikli generatör ve deniz pompalarında kullanıldı.
- Wright kardeşler 1903'de ilk defa bir uçak yaptılar.
- 1888 de Kodak, ilk fotoğraf makinasını geliştirdi.
- Edison ilk gramafon ve film makinasını buldu.
- İlk sinema 1896 da halka gösterildi.

5.2. İnsan Bilimlerinde Gelişmeler

19 ncu yüzyıl sonlarında doğabilimlerindeki gelişmeler yanında yeni sosyal bilim dalları da ortaya çıkmıştır. O güne kadar felsefenin içinde görünen psikoloji, antropoloji ve sosyoloji, özerk bilim dalları haline geldi.

5.2.1. Psikoloji ve Psikanaliz

Rus bilim adamı Ivan Pavlov (1849-1936) "şartlı refleks" psikolojinin kurucusudur. Bu psikolojik ekol, daha sonra Amerika'da davranışcı psiolojinin temelini oluşturacaktır.

Davranışçı psikoloji insan davranışlarının hayvan davranışlardan nitelik olarak farklı olmadığını, temelde aynı ilkelere dayandığını ileri sürer. İnsan da, hayvan gibi çevresinden gelen uyarılara tepki gösterir. Uyarı ve tepki ikilisi insanın, dil öğrenmesi de dahil, bütün davranış biçimlerini açıklar. İnsanlar bu anlamda uyarılara tepki gösteren ve koşullanmalar toplamından ibaret olan birer makinadan farksızdır.

19 ncu yüzyıl sonlarında, adı psikolojinin ve **psikanalizin** kurucuğuyla özdeşleşen bilim adamı Avusturya'lı Sigmund Freud (1856-1939) dur. Freud, yetişkin insanın ruhsal davranış bozukluklarının çocuklukta yaşanan bazı olayların "bilinçaltı"nda bastırılması ve unutulmuş görünmesinden kaynaklandığını ileri sürer. Freud ve arkadaşlarının "bilinç altı" kavramı bir başka ifadeyle, zihnin bilinç dışı, insanın kendi kontrolünde olmayan bölümü ile ilgili çalışmaları psikolojide devrim niteliğindedir. Freud'un bilinçaltı kuramı aracığılıyla libido, id , ego, süper ego, savunma mekanizmaları, bastırılmış arzular vb. gibi pekçok kavram yalnız tüm insanbilimlerde değil edebiyat, sanat gibi alanlarda da yerleşmiş ve etkili olmuştur.

5.2.2. Sosyoloji

Fransız toplum bilimci Auguste Comte (1798-1857) sosyolojiyi bilimsel temellere dayandırmayı amaçlayan ilk önemli düşünürdür. Comte'a göre insanlık tarihi üç evrim aşamasından geçer: Teolojik, metafizik ve pozitif. Bunlardan ilk ikisi başka deyişle, teolojik ve metafizik aşamalar işlevlerini yitirmiştir. Artık insanlık pozitif aşamaya gelmiştir. Bu aşamanın belirgin özellikleri bilimsel ölçütler ve gözlem-deney yollarıdır. İnsanbilimlerin zirvesini, toplumun bilimsel olarak incelenmesi kısacası "sosyoloji" oluşturur.

6. DEMOKRASİDE GELİŞME: İNGİLTERE ÖRNEĞİ

19 ncu üzyılın ikinci yarısından sonra Avrupa'da genelde demokratik idareye doğru bir eğilim görülür. Bu eğilim bazı Avrupa ülkelerinde parlementer demokrasi ve toplumsal reformlara dönüşmüştür. Diğer bazı ülkelerde ise bu açılardan hiçbir olumlu gelişme olmamıştır. Biz

burada demokrasi alanında lider ülke konumunda bulunan İngiltere'deki gelişmelere kısaca bakalım.

6.1. 1867 ve 1884 Reform Yasaları

■ 1867'de Muhafazakar Party (Tory) başkanlarından Benjamin Disraeli tarafından önerilen ve yasalaşan reform paketine göre oy verme hakkı genişletildi. Ev sahibi olan ya da ev kirası veren herkes oy verebilecekti. Böylece işçi sınıfının büyük bir bölümünü oy hakkına sahip oluyordu. Ancak topraksız tarım işçileri uygulamada hala oy hakkından yoksun oluyordu.

■ 1884 de Liberal parti tarım işçilerine oy hakkı tanıyan yasayı kabul etti. Ancak kadınlar ve gezici işçiler oy veremiyordu. Bu eksiklikler 1918 yılında giderilecek ve böylece İngiltere'de siyasal demokrasi kurulmuş olacaktı.

6.2. Sosyal Reformlar (1905-1916)

İngiltere'de İşçi Partisi'nin kurulması ve kısa sürede güçlenmesi iktidardaki Liberal Parti'nin, "laissez-faire" politikasını terkederek "sosyal refah" politikası başlatmasına neden oldu. **"Sosyal Refah Devleti"** olarak bilinen bu yasalar, herkese parasız eğitimi, asgari ücret tesbitini, emeklilik hakkını, işçi tazminatını, lojman hakkını ve gecekonduların yıkılmasını içeriyordu. Ayrıca 1911 de Ulusal Sigorta Yasası'nın kabulü ile işçilere ücretsiz sağlık hizmetleri, işsizlik sigortaları hakkı tanındı. Sosyal Refah devletinin dünyadaki ilk uygulaması böylece İngiltere'de işveren ve işçi katkılarıyla, devletin denetiminde olan bir sosyal güvenlik sistemi oluşturdu.

7. SİYASAL GELİŞMELER: EMPERYALİZM

19 ncu yüzyıl sonlarında Avrupa, Amerika ve Asya'daki büyük devletler geçmiş yüzyıllarda başlayan sömürgeciliği emperyalizm biçimine dönüştürdüler. Önceki ünitelerden bildiğimiz gibi Avrupa devletleri 16 ncı yüzyıldan başlayarak denizler aşırı ülkelerde koloniler oluşturmuşlar, 17 nci ve 18 nci yüzyıllarda bu sömürgeciliği git gide dünyanın diğer fakir ülkelerine doğru yaymışlardır. Bu da Avrupa ülkelerinin sömürge paylaşma nedeniyle büyük sürtüşmeler içine girmesine, hatta savaşlara varan çatışmalara neden olmuştur. Ancak geçmişteki sömürgecilik mücadelesi ile 19ncu yüzyıl emparyalizmi arasında önemli farklar vardır. Bu farkları şöyle sıralayabiliriz:

■ Eski mücadelede önde giden devletler İngiltere, Hollanda, İspanya ve Portekizdi. Şimdiki

mücadelenin aktörleri ise İngiltere, Almanya, İtalya, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleridir.

- İkinci olarak eski sömürgecilik, ticaret devriminin bir sonucu olarak Doğu'nun ticari mallarına özellikle de baharat ve ipeğine yönelikti. Bu nedenle sömürgeci devletlerin koloni kurma amaçları, bu ham maddeleri temin ve ticaret yollarının güvenliğini sağlamak gibi konularla sınırlı tutuluyordu. 19 ncu yüzyıl sonlarının emperyalizmi ise adından da anlaşılacağı gibi "imparatorluk kurma" amacına yönelikti. Emperyalizm, Avrupa'nın sanayi devriminin bir sonucudur. Sanayinin sürekli gereksinmesi olan iki şeyi yani hammaddeyi ve pazarı artık yeni sömürgeler karşılayacaktır;
- Emperyalizmin, eski sömürgecilikten bir diğer farkı da, sömürgeci ülkelerin şimdi kolonileri bütünüyle askeri işgal altına almalarıdır. İşgal edilen ülkelerde sömürge düzenine yönelik her türlü siyasal ve ekonomik düzenlemeler yapılıyor ve istenilen amaçlar gerçekleştiriliyordu.

7.1. Emperyalizm Türleri

Emperyalist ülkeler amaçlarını birkaç değişik yoldan gerçekleştiriyordu:

- **İlhak.** Daha önceden kolonileşmiş bir ülke ilhak ediliyor.
- "Gelişmemiş" bir ülke emperyalist bir devlete belli konularda **özel hak ve yetkiler** veriyor. Örneğin, "ülkenin doğal kaynaklarını geliştirme" hakkı ya da ülkenin demiryollarını yapma hakkı gibi.
- **Kukla hükümetler kurarak.** Emperyalist ülke "gelişmemiş" ülkede kendine bağlı diktatörleri destekleyerek onları kendi amaçları doğrultusunda kullanır.
- **"Müdahale alanı" oluşturarak.** Birkaç emperyalist devlet bir bölgeyi kendi aralarında müdahale alanlarına böler. Bunun tipik örneğini 19ncu yüzyıl sonlarında Çin oluşturur. Fransa, İngiltere ve Rusya Çin'i aralarında paylaşarak insafsızca sömürürler.

7.2. Afrika Kıtasında Emperyalizm

1870 lere kadar Afrika'nın üçte birinden fazlası henüz keşfedilmemişti. Afrika içlerine yapılan keşifler sonunda 25 yıl içinde kıta, İngiltere, Fransa, İspanya, Portekiz, İtalya, Almanya ve Belçika tarafından paylaşıldı. İngiltere Güney Afrika'ya yerleşerek kıtanın içerilerine doğru

ilerledi. Daha sonra 1869'da Süveyş Kanalı biterek hizmete açıldı. İngiltere, Kanal hisselerini satın alarak Mısır üzerinde de hakimiyet kurdu.

Fransa, İngiltere'den sonra Afrikada'ki en büyük emperyalist güç olarak belirir. Fransa, Kuzey Afrika'da, Fas, Tunus ve Cezayir'e yerleşti. Fransa dolaylı idare yerine "asimilasyon" politikası izledi. Bu amaçla Fransızlar bu ülkelere yerleşmeye özendirildi, yerlilere Fransız örf ve adetleri benimsetilmeye çalışıldı.

Almanya da Afrika'da önemli koloniler elde etti. İngiltere ile Almanya Afrika kolonilerini paylaşmak için büyük bir rekabet içine girdiler.

7.3. Asya Kıtasında Emperyalizm

- **Hindistan:** İlk İngilizler Hindistan'a 17 nci yüzyıl başlarından itibaren gelmeye başladılar.

  18 nci yüzyıl ortalarında İngiltere Hindistan'ı "Doğu Hindistan Kumpanyası" aracılığı ile dolaylı olarak yönetiyor ve sömürüyordu.

  İnglitere 1857 den sonra Hindistan'ı doğrudan yönetmeye başladı. Hindistan ancak 1947 de bağımsızlığını kazandı.

- **Hindiçini:** 1886 da İngiltere Burma'yı ele geçirdi. Fransa da Vietnam bölgesine yerleşti.

  Birinci Dünya Savaşı'na kadar Hindiçini İngiltere ve Fransa tarafından sömürüldü.

- **Çin:**1800 lerden önce Çin'in Avrupa ile ticaret ilişkisi sınırlıydı. Afyon Savaşları olarak bilinen savaşlar sonunda (1839-1858) Çin, İngiltere ve Fransanın sömürgesi haline geldi. Acımasız bir sömürü sürecinden geçen Çin, 1895 lerde artık bir ulus olarak yok olma noktasına gelmişti. Almanya ve Japonya da Fransa ve İngiltere'ye katılmış böylece Çin tümüyle paylaşılmıştı. Çin bu aşamada Amerika Birleşik Devletlerinin önerdiği ve diğer ülkelerin de kabul ettikleri "Açık Kapı" politikası sayesinde yok olmaktan kurtuldu. Çin'e kendi mallarını satmak isteyen Amerika, kabul edilen bu politikaya göre, Çin'de mal satmak isteyen her tüccara "müdahale alanlarına" bakılmaksızın eşit olarak muamele edilmesini öneriyordu. Çin 1911 yılına kadar bağımsızlığını elde edemedi.

- **Japon Emperyalizmi:** Japonya'nın batılılaşma süreci, simgesel olarak Amerika Birleşik Devletleri donanmasının Tokyo Körfezine 1853 de yaptığı ziyaret ile başlar. Amerika'nın amacı Japonya ile ticaret anlaşması yapmaktır. Batı ile ilişkisinden kısa bir süre sonra Japonya hızla gelişmeye başladı. Batı teknolojisini kullanarak, 20nci yüzyılın başında

artık sanayileşmiş ve emperyalist bir ülke haline gelmişti. Japonya 1894 de Çin'i yenerek Formoza adasını ele geçirdi ve Kore'yi hakimiyeti altına aldı. 1904 de Rusya ile savaştı ve hem denizde hem de karada savaşı kazandı. Bir batılı gücü yenen Japonya artık büyük devletler arasına girmişti.

- **Amerikan Emperyalizmi:** Amerika Birleşik Devletleri, İç Savaş'tan sonra kısa sürede kendini toparladı ve 18nci yüzyılın sonlarında büyük devletler arasına girmeyi başardı. Sanayileşen A.B.D. 1860 lardan sonra diğer emperyalist Batı ülkeleri gibi ülke dışında koloniler aramaya başladı. Yüzyılın sonunda Amerika, Pasifik Okyanusunda en güçlü devlet haline gelmiş, Alaska'dan Filipinlere kadar sayısız adayı nüfuzu altına almıştı. Karayip Denizi ise artık "Amerikan Gölü" olarak anılıyordu. Amerikanın, Karayipler'den Güney Amerika ülkelerine sıçraması fazla zor olmadı. Güney Amerikalıların "Yanki Emperyalizmi" dedikleri ve bugün de hala sürmekte olan dönem böylece başlamış oluyordu. 1906 yılında A.B.D., Güney Amerika'ya girdi. Aynı yıl Panama Kanalı inşaatı başladı ve 1914 e kadar sürdü. Bu kanal aracılığı ile Amerikan emperyalizmi bu bölgede daha da hızlanarak yayılmıştır.

Özet

Bu ünitede 19 ncu yüzyıl Avrupasında ortaya çıkan ve bir önceki yüzyılın gelişmelerine karşı tutucu ılımlı, ya da radikal tepki ve gelişmeleri inceledik. Bunlardan ilki Akıl Çağı'na ve onun temsil ettiği değerler sistemine bir tepki olan Romantizmdir. Romantizm edebiyat ve sanatta bir başka akımla, Milliyetçilik ile de birleşmiştir. 19ncu yüzyılda, bir önceki yüzyıla tutucu bir tür tepki de Liberalizm olmuştur. Bu akım, Aydınlanma düşüncelerinin somutlaştırılması ve yaşama geçirilmesi olarak ta ifade edilebilir.

Bu ünitede ikinci olarak Sanayi devrimine ve liberalizme karşı ortaya çıkan radikal tepkiler ve düşünceler incelenmiştir. Bunlar Sosyalizm ve Komünizmdir.

Üçüncü olarak Darwincilik ve Sosyal Darwincilik düşüncesinin etkileri ve sonuçları toplumsal ekonomik ve siyasal düzeyde irdelenmiştir. Son olarak sosyal Darwinciliğin uluslararası düzeyde uygulaması olan Emperyalizm ve sonuçları incelenmiştir.

Değerlendirme Soruları

1. Liberalizm aşağıdaki şıklarda belirtilen görüşlerden hangisine karşıdır?

   A) Sözleşme Özgürlüğü.
   B) Mülkiyet Hakkı.
   C) Bireycilik.
   D) Gümrük Vergileri.
   E) Yukarıdakilerden hiçbiri.

2. Aşağıdaki şıklardan yanlış olanı belirtiniz.
   İngiltere'de yapılan 1867 ve 1884 reformları,

   A) Monarşik idareye son vermiştir.
   B) Siyasal haklar konusundadır.
   C) İşçi hakları konusundadır.
   D) Kadınlara oy hakkı tanımamıştır.
   E) Yukarıdakilerden hiçbiri.

Yararlanılacak Kaynaklar

ALSAN, Necip., **Çağımızı Hazırlayan Düşünce, Eylem ve Düşünce Açısından XIX. Yüzyıl**, Ankara, Varlık Yayınevi, 1967.

MOSCA, Gaetano., **Siyasi Doktrinler Tarihi,** (çeviren S. Tiryakioğlu) Ankara, Varlık Yayınevi, 1963.

TUNÇAY, Mete (derleme)., **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi, Yeniçağ,** Ankara A.Ü.S.B.F Yayınları, 1969.

SABİNE, George., **Yakın Çağ Siyasal Düşünceler Tarihi,** (çev. Ö. Özankaya), Ankara, Gündoğan Yayınları, 1991.

SEİGNOBOS, Charles., **Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi,** (Çev. S. Tiryakioğlu), Ankara, Varlık Yayınları, 1960.

WELLS, H.G., **Kısa Dünya Tarihi,** (çev.Z. İhsan), Ankara, Varlık Yayınevi, 1962.